

РАСПРАЦОЎКА «ПОЛОЖЕНИЯ О СБЕРЕЖЕНИИ ЛЕСОВ» 1888 Г.

І. В. Пугач,

*аспірант кафедры гісторыі Беларусі
і славянскіх народаў*

*УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка”*

У парэформенны перыяд Расійская імперыя актыўна асвойвала лясныя рэсурсы. Прадукцыя, атрыманая ў выніку вядзення лесагаспадарчай дзейнасці, выкарыстоўвалася ў якасці паліва, будаўнічых матэрыялаў, забяспечвала патрэбы арміі, флоту і насельніцтва, а таксама накіроўвалася на экспарт. Распрацоўка лясоў займала важнае месца ў прыватнаўласніцкай гаспадарчай дзейнасці. Асабліва значэнне лясных рэсурсаў узрасло ў канцы XIX – пачатку XX ст. На тэрыторыі Беларусі гэта было звязана з развіццём інфраструктуры (будаўніцтва чыгуначных шляхоў зносін), стварэннем шэрагу заводаў па перапрацоўцы драўніны і г.д. Трэба адзначыць, што доўгая фактычная адсутнасць кантролю з боку дзяржавы за прыватным лесаўладаннем прывяла да знясілення вялікай колькасці прыватнаўласніцкіх лясоў. Акрамя таго, захаванне экстэнсіўнага характару развіцця некаторых памешчыцкіх гаспадарак штурхала памешчыкаў на высечку лясоў дзеля пашырэння пасяўных плошчаў. Частка памешчыкаў, якія не здолелі правесці мадэрнізацыю гаспадарак і вытрымаць канкурэнцыю, бяднела. У сваю чаргу прамыслоўцы набывалі лясы ў такіх памешчыкаў, высякалі іх і прадавалі альбо выкарыстоўвалі ў вытворчасці. У такіх умовах асабліва важным падавалася далейшае развіццё сістэмы аховы і зберажэння лясоў і распаўсюджванне яе дзейнасці на ўсе лясы, незалежна ад іх маёмаснага статусу.

Трэба адзначыць, што ўрад прымаў некаторыя захады для паляпшэння сітуацыі, якія, аднак, нельга лічыць комплексным вырашэннем праблемы [1, арк. 208б–210]. Па большай частцы, іх змест быў накіраваны на папярэджанне парушэнняў ляснога заканадаўства і амаль не рэгламентаваў рацыянальнае лесакарыстанне.

Згодна з указам ад 22 снежня 1864 г. былі складзены меркаванні аб захадах, якім маглі б быць падпарадкаваны прыватныя лясы дзеля аховы іх ад далейшага вынішчэння [1, арк. 210]. Міністэрства ўнутраных спраў разаслала іх на абмеркаванне земскіх і дваранскіх сходаў. У водгуках з месцаў адзначалася неабходнасць узмацніць сродкі аховы прыватнаўласніцкіх лясоў ад усялякага роду правапарушэнняў і асабліва падкрэслівалася немагчымасць абмежавання лесаўласнікаў у сваіх правах. У выніку, далейшае рашэнне праблемы фактычна прыпынілася да 1875 г., калі міністр дзяржаўных маёмасцей П. А. Валугеў падняў пытанне перад Камітэтам міністраў аб прыняцці захадаў супраць вынішчэння прыватнаўласніцкіх лясоў. Ён прадставіў ўласна складзены праект палажэння аб зберажэнні лясоў. Камітэт міністраў прызнаў неадкладнасць справы, аднак адзначыў, што «... введение в действие каких-либо ограниченный частного лесовладения неминуемо повлечёт за собой многие практические затруднения и возбудит целый ряд вопросов и недоразумений...» [1, арк. 210].

Каб пазбегнуць магчымых цяжкасцей, 2 студзеня 1876 г. пры Міністэрстве дзяржаўных маёмасцей была заснавана спецыяльная камісія з прадстаўнікоў ведамства, а таксама Міністэрства фінансаў, Міністэрства ўнутраных спраў, Міністэрства юстыцыі, Міністэрства шляхоў зносін і былога II аддзялення ўласнай канцылярыі імператара. У тым жа годзе на пасяджэнне камісіі былі запрошаны 42 эксперты названых устаноў. Вынікам іх работы стаў праект палажэння аб зберажэнні лясоў. Трэба адзначыць, што міністр Валугеў скарыстаў толькі некаторыя вынікі работы камісіі. 25 лютага 1877 г. ён прадставіў свой праект да разгляду ў Дзяржаўны савет [1, арк. 210 адв.]. Істотнае адрозненне паміж праектамі камісіі і П. А. Валугева заключалася ў наступным. Па праекце камісіі захады па зберажэнні павінны былі распаўсюджвацца толькі на тыя лясы, якія прызнаваліся ахоўнымі паводле мясцовага абследавання кожнай лясной дачы паасобку. Праект міністра прадугледжваў іх распаўсюджванне без папярэдняга абследавання на ўсе дачы, плошча якіх перавышала норму, вызначаную для губерні. Дачы, плошча якіх была менш нормы, заставаліся свабоднымі ад абмежаванняў за выключэннем тых, якія былі неабходны для замацавання сыпучых пяскоў і папярэджвання абмялення рэк. Акрамя таго, у праекце камісіі рэгулявалася пытанне кампенсацыі лесаўласнікам за рознага роду абмежаванні, якое ігнаравалася Валугевым. У сувязі з велізарнай спецыфікай, М. Н. Астроўскім (міністр дзяржаўных маёмасцей з 1881 па 1892 г.) было прынята рашэнне абмежавацца распрацоўкай асноўных правіл, а пасля іх зацвярджэння прыступіць да распрацоўкі поўнага палажэння. Па гэтых меракаваннях і даручэнні міністра, камітэтам, які пры ім састаяў, быў распрацаваны праект аб зберажэнні лясоў і летам 1882 г. прадстаўлены да разгляду. Але сам міністр яго адхіліў, спасылаючыся на тое, што практычнае значэнне закону вызначаецца не столькі палажэннямі, з якіх ён зыходзіць, колькі тымі прыватнымі правіламі, якімі асноўныя яго палажэнні прымяняюцца да ўмоў і патрабаванняў грамадскага жыцця. Каб не паставіць усё пытанне на чыста тэарэтычную глебу, пачалася

распрацоўка некаторых прыватных палажэнняў, без усведамлення якіх было б немагчыма вызначыць тое значэнне, якое будзе мець меркаваны закон у гаспадарцы краіны і ў агульным строі юрыдычных адносін [1, арк. 211–212 адв.].

Пастановы, якія вызначаліся праектам палажэння аб зберажэнні лясоў, падзяляліся на тыя, што абмяжоўвалі лесаўласнікаў у праве іх распараджэння лясамі, і захады заахвочвання правільнага лесакарыстання. Абмежаваннем падвяргаліся лясы, якія папярэджвалі абвалы, эрозію, замацоўвалі сыпучыя пяскі і г.д., а таксама тыя, што патрабавалі аховы зыходзячы з іх месцазнаходжання (вярхоўі рэк і іх прыток, малалесныя мясцовасці і інш.). Уласнікаў астатніх лясоў не планавалася падвяргаць ніякім абмежаванням. У праекце была прадпрынята спробы вызначыць механізм вылучэння лясоў у адзначаныя катэгорыі, парадак ажыццяўлення гаспадарчай дзейнасці ў іх, ільготы, якія атрымлівалі лесаўласнікі ў выніку выканання пастаноў палажэння, адказнасць за парушэнне апошніх, а таксама органы дзяржаўнага кіравання, якія павінны былі ажыццяўляць нагляд за прывядзеннем палажэння ў выкананне [1, арк. 174–181 об.].

Адным з найбольш важных крокаў урада ў справе распрацоўкі лесаахоўнага заканадаўства стала вывучэнне адпаведнай практыкі ў шэрагу краін Еўропы. Прадметам разгляду сталі адпаведныя законы Аўстрыі, Баварыі (законы прыняты ў 1852 г.), Бадэна (1854 г.), Браўншвейга (1861 г.), Вюртэмберга, Венгрыі (1879 г.), Прусіі (1875 г.), Францыі (1827 г.), Італіі (1877 г.) і Швейцарыі (1876 г.) [2, арк. 1, 3, 5, 6–6 адв., 8, 10, 12, 16 адв., 18]. Так, было высветлена, што ў Аўстрыі, Баварыі, Вюртэмбергу, Бадэне і Браўншвейгу нагляд з боку ўрада падлягалі ўсе прыватныя лясы. У астатніх дзяржавах ён распаўсюджваўся толькі на тыя лясы, вынішчэнне якіх магло прывесці да пэўных адмоўных экалагічных наступстваў. У Прусіі да асабліва ахоўных лясоў адносіліся тыя, якія замацоўвалі сыпучыя пяскі, папярэджвалі абвалы, ветравую эрозію, паніжэнне ўзроўню рэк і да т. п. У іншых дзяржавах крытэрыі, па якіх лясы траплялі ў ахоўную катэгорыю, былі падобнымі, але мелі сваю спецыфіку. Так, у Венгрыі ўрадавы нагляд распаўсюджваўся і на лясы, вынішчэнне якіх магло б пагражаць бяспецы дарог, у Францыі – на лясы, якія служылі для аховы дзяржаўных межаў і грамадскага здароўя, у Швейцарыі – на лясы ў малалесных мясцовасцях, якія засцерагалі ад негатыўных кліматычных з’яў, у Італіі – на лясы, якія знаходзіліся на пласкагор’ях і схілах гор, а таксама на абязлесеныя там жа плошчы і землі, якія па якасці глебы і месцазнаходжанні, не знаходзячыся пад лесам, маглі б падвергнуцца абвалам і размывам, справакаваць забруджванне рэк і ўгоддзяў, ці пашкодзіць санітарна-гігіенічным умовам мясцовасці [2, арк. 21 адв., 22, 23].

Рэалізацыя аховы адзначаных лясоў у розных дзяржавах ускладалася на розныя органы. Так, у Бадэне, Баварыі і Вюртэмбергу адпаведныя функцыі выконвала выключна лясная адміністрацыя, у Аўстрыі і Францыі – органы МУС, у Італіі і Венгрыі – спецыяльныя камітэты, у Прусіі – лесаахоўны суд (ролю суда адыгрывалі органы мясцовага кіравання, падведамасныя МУС), у Швейцарыі – урад кантонаў [2, арк. 30–30 адв.].

Агульная мэта наладу за ахоўнымі лясамі заключалася ў тым, каб іх плошча не памяншалася і, па магчымасці, павялічвалася. Дасягненне гэтай мэты бачылася ў забароне ператварэнні лясной плошчы ў іншую разнавіднасць ўгоддзяў, спусташальных высечак, распрацоўцы падрабязных лесагаспадарчых планаў, прыняцці захадаў супраць шкодных насякомых і аблясенні бязлесных тэрыторый. Трэба адзначыць, што не ва ўсіх дзяржавах, зыходзячы з мясцовых умоў, адзначаныя захады прымаліся ў поўным аб’ёме. Напрыклад, у Францыі патрабаванні да прыватных лясоў былі найбольш ліберальнымі. Заканадаўства патрабавала не праводзіць у ахоўных лясах расчыстак без дазволу адміністрацыі. Адносна астатніх лясоў, дзяржава атрымала права экспрапрыяцыі ў тых выпадках, калі патрабавалася правядзенне работ для ўзнаўлення глебавага покрыва. Пры рэалізацыі адзначаных захадаў лесаўласнікі атрымлівалі кампенсацыю. Пры гэтым, аўстрыйскі вопыт па арганізацыі наладу за ахоўнымі лясамі характарызаваўся расійскімі спецыялістамі так: «... Всего полнее и абсолютнее по своему значению для частных лесов законодательство австрийское, где к лесам, требующим особенно сильной охраны, причисляются даже леса, угрожающие частному имуществу. Далее идти в мерах к сбережению частных лесов едва ли возможно...». [2, арк. 23 адв. – 29].

Палажэнне, якое праектавалася расійскім урадам «... занимает среднее место между иностранными законодательствами, не достигая абсолютного характера австрийского закона...». Пры вылучэнні лясоў у катэгорыю ахоўных першапачаткова ў разлік браліся толькі найбольш важныя з іх. Пры гэтым не ўзгадваліся такія акалічнасці, як кліматычныя і санітарна-гігіенічныя ўмовы, прадукцыйнасць зямлі, ветравая эрозія, абмяленне рэк і г.д. Патрабаванні да вядзення гаспадарчай дзейнасці ў гэтых лясах прадугледжвалі рэгуляванне расчыстак і забарону спусташальных высечак. Абавязковае лесаразвядзенне на бязлесных плошчах не ўводзілася, так як урад не хацеў патрабаваць ад лесаўласнікаў ніякіх работ, якія б былі звязаны з выдаткамі [2, арк. 29–29 адв.]. Агульнае вядзенне спраў па наглядзе за ахоўнымі лясамі ўскладалася на міністра дзяржаўных маёмасцей, як на найбольш кампетэнтную асобу, але з тым, каб ён дзейнічаў сумесна з міністрам унутраных спраў і іншымі міністрамі. Важнейшыя рашэнні павінны былі абмяркоўвацца Камітэтам міністраў. У губернях

адпаведныя функцыі планавалася ўскласці на спецыяльныя лесаахоўныя камітэты, у якіх павінны былі ў дастатковай ступені быць прадстаўлены інтарэсы дзяржаўнай улады і мясцовых лесаўласнікаў [2, арк. 31].

Да канца 80-х гг. XIX ст. праект дапрацоўваўся з улікам дасягненняў лесазнаўства, а таксама ўласнага і замежнага вопыту. У выніку, 4 красавіка 1888 г. было выдадзена «Положение о сбережении лесов» [3]. Яно складала з некалькіх раздзелаў. Ва ўводзінах былі адзначаны агульныя ўмовы дзеяння «Положения...». Трэба адзначыць, што яно распаўсюджвалася на лясы ўсёй Еўрапейскай Расіі незалежна ад іх маёмаснай прыналежнасці і толькі часова былі прадугледжаны пэўныя абмежаванні. Так, правілы першапачаткова не распаўсюджваліся на лясы, правы на якія былі зафіксаваны ў «владенных записях» і ва ўстаўных граматах. Гэтыя правілы не тычыліся і лясоў, якія перадаваліся казнай ва ўласнасць ці арэнднае карыстанне розным установам, таварыствам і інш. На лясы, якія ахоўвалі вярхоўі рэк ці іх прытокі, было прынята рашэнне распаўсюдзіць дзеянне «Положения...» без выключэнняў.

Усе захады па ахове лясоў падзяляліся на дзве групы: тыя, што ахоўвалі лясы ад вынішчэння і знясілення, і тыя, што заахвочвалі вядзенне ў лясных дачах рацыянальнай лясной гаспадаркі. Для распаўсюджвання заканадаўства на ахоўныя лясы трэба было, каб іх ахоўнае значэнне спачатку было пацверджана. Пасля гэтага ў лесе забараняліся ўсялякія высечкі. Карыстацца можна было ламаччам і сухастойным лесам. Да ахоўных лясоў адносіліся лясы і хмызнякі, якія стрымлівалі сыпучыя пяскі, абаранялі ад пясчаных заносаў гарады, сёлы, чыгункі, шашэйныя і паштовыя дарогі, ахоўвалі берагі судаходных рэк, каналаў і водных крыніц ад абрываў і г.д. Нельга абмінуць увагай тое, што ў «Устав лесной» было ўключана ў якасці асобнай пятай кнігі «Положение о сбережении лесов». Выключнасць гэтага прэцыдэнта заключаецца ў тым, што яно фактычна стала першым заканадаўчым актам, які рэгламентаваў не толькі рацыянальную эканамічную рэалізацыю лясных рэсурсаў, але і заключаў у сабе стаўленне да леса, як да ўнікальнага прыроднага багацця, якое патрабуе экалагічнай аховы [4, с. 16–17]. Трэба адзначыць, што ў «Положении...» прадугледжваліся пакаранні за парушэнне яго пунктаў. Не дапушчалася высечка лясоў у ахоўных дачах перад зацвярджэннем для іх гаспадарчых планаў, а таксама высечка лясоў у неахоўных дачах звыш устаноўленай нормы. Забараняліся спусташальныя высечкі і недазволенае выкарчоўванне пнёў. Вінаватыя выплочвалі штраф, эквівалентны каштоўнасці гэтага лесу. За расчыстку ці пераўтварэнне лясоў у іншы від угоддзяў у ахоўных лясах, злачынцы павінны былі выплаціць грашовое спагнанне ў памеры пяці рублёў за кожныя 100 сажаней расчышчанай плошчы. Акрамя таго, былі прадугледжаны штрафы за недазволены выпас жывёлы ў лесе і самавольны збор ляснога надглебавага покрыва. Грошы, атрыманыя ў выніку выплат спагнанняў і продажу канфіскаванага лесу, складалі спецыяльныя сродкі ляснога ведамства. Яны маглі выкарыстоўвацца на патрэбы лясной гаспадаркі, а менавіта складанне планаў гаспадаркі ў ахоўных лясах, выкананні ў гэтых лясах лесагаспадарчых мер, на стварэнне спецыяльных пунктаў для водпуску ўласнікам сажанцаў і насення і на грашовыя ўзнагароды для лясной варты. Да таго ж была апісана працэдура распачынення крымінальных спраў [3].

Лесаахоўнае ўпраўленне ўскладалася на губернскія лесаахоўныя камітэты, падначаленыя Міністэрству дзяржаўных маёмасцей. Пад старшынствам губернатара ў склад лесаахоўнага камітэта уваходзілі губернскі прадвадзіцель дваранства, старшыня акруговага суда, лясныя рэвізоры, старшыня губернскай земскай управы або яе член, абавязковы член губернскай прысутнасці або губернскай па сялянскіх справах прысутнасці і два члены з мясцовых лесаўласнікаў, якія выбіраліся губернскім земскім сходам. У рэгіёнах імперыі, дзе не пачалася рэалізацыя земскай рэформы, старшыня губернскай земскай управы замяняўся яшчэ адным членам ад лесаўласнікаў. Апошнія запрашаліся міністрам унутраных спраў па прадстаўленні губернатара, якое было заснавана на згоддзе губернскага прадвадзіцеля дваранства. Справаводства ўскладалася на мясцовых кіраўнікоў дзяржаўнымі маёмасцямі, іх памочнікаў ці лясных рэвізораў, а непасрэдны нагляд за лясамі здзяйснялі мясцовыя лясныя чыноўнікі. Па некаторых справах у камітэт запрашаўся прадстаўнік ведамства шляхоў зносін. На некаторых лясных рэвізораў ускладаліся абавязкі рэвізораў-інструктараў [3; 5, арк. 1–1 адв.]. Трэба адзначыць, што значны і разнастайны склад і функцыянальная скіраванасць камітэтаў рабілі іх самастойнымі і незалежнымі ад упраўленняў дзяржаўных маёмасцей калегіяльнымі ўстановамі. Пастановы камітэта прызнаваліся сапраўднымі толькі тады, калі ў пасяджэнні, акрамя старшыні альбо асобы, якая яго замяняла, удзельнічалі губернскі прадвадзіцель дваранства, старшыня акруговага суда і старшыня губернскай земскай управы ці асоба, якая яго замяшчала [3]. Такое ўладкаванне лесаахоўных камітэтаў спрыяла адстойванню інтарэсаў казны (шляхам арганізацыі рацыянальнай лясной гаспадаркі ў лясах розных маёмасных статусаў) пры захаванні інтарэсаў лесаўласнікаў.

Лесаахоўныя камітэты павінны былі выконваць наступныя функцыі: аднясенне лясоў да катэгорыі ахоўных; выданне дазвонаў на ператварэнне лясных плошчаў у іншы від угоддзяў; спыненне распараджэнняў лесаўласнікаў аб правядзенні спусташальных высечак; устанавленне тэрмінаў для штучнага аблясення ўласнікамі незаконна высечаных ці расчышчаных плошчаў; правядзенне агульнага нагляду за адпаведнымі лясамі; прыцягненне да адказнасці вінаватых у парушэнні правілаў «Положения о сбережении лесов». Трэба

адзначыць, што прызнанню лясоў ахоўнымі ці падлеглымі зберажэнню, пастанаўленням аб спыненні спусташальных высечак павінна было папярэднічаць вывучэнне ляснымі чыноўнікамі ўсіх абставін, якія адносіліся да справы. Аб правядзенні гэтых мерапрыемстваў лесаўласнікі ці загадчыкі лясамі павінны былі папярэджацца не пазней як за 7 дзён. Пастановы аб наданні лясам статусу ахоўных альбо падлеглых зберажэнню, зацвярджэнні гаспадарчых планаў, спыненні спусташальных высечак набывалі для лесаўласнікаў абавязковы характар са дня іх абвясчэння. Да распарадчых функцый лесаахоўных камітэтаў адносіліся: размеркаванне лясоў для нагляду паміж чынамі казённага ляснога ведамства, паліцыі і павятовых па сялянскіх справах устаноў; перадача ім паўнамоцтваў на распачынанне праследаванняў; разгляд скаргаў на прысуды па справах аб парушэннях «Положения ...», падрабязнае тлумачэнне кантралюючым асобам іх абавязкаў і спосабу іх выканання, а таксама парадку справаздачнасці. Трэба адзначыць, што лесаахоўныя камітэты не дзейнічалі бескантрольна. У выпадку нягоды з пастановамі камітэтаў, прыватныя асобы, таварыствы і іншыя ўстановы маглі накіроўваць скаргі міністру дзяржаўных маёмасцей у двухмесячны тэрмін з моманту іх абвясчэння. Першапачаткова скаргі падаваліся ў адпаведны лесаахоўны камітэт, які на працягу двух тыдняў павінен быў прадставіць іх міністру са сваімі тлумачэннямі [3].

Такім чынам, абаліраючыся на пададзенае можна зрабіць выснову аб тым, што дзейнасць органаў дзяржаўнага кіравання па падрыхтоўцы «Положения о сохранении лесов» была дастаткова паспяховай. Захады ўрада ў адзначаным кірунку дазволілі распрацаваць прававы рэгулятар, здапамогай якога дзейнасць дзяржаўнай лясной адміністрацыі распаўсюджвалася на мясцовыя лясы, незалежна ад іх маёмаснай прыналежнасці, што, у сваю чаргу, стварала спрыяльныя ўмовы для павышэння эфектыўнасці аховы і зберажэння лясных багаццяў краю.

📖 БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў (далей – РДГА). – Ф. 387. Воп. 21. Спр. 73437.
2. РДГА. – Ф. 387. Воп. 28. Спр. 1222.
3. Полное собрание законов Российской империи (далей – ПСЗРИ). – 3-е собр. – Т. 8. – Отд. 1. – № 5120. – С. 148–156.
4. Навасардова, Э. С. Кодификация лесного законодательства России в XIX в. / Э. С. Навасардова // Общество и право. – 2009. – № 4 (26). – С. 13–17.
5. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Мінску. – Ф. 27. Воп. 2. Спр. 1679.

ВЫСПЯВАННЕ ПЕРАДУМОЎ АДМЭНЫ ПРЫГОННАГА ПРАВА Ў БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ГУБЕРНЯХ

А. Ф. Рацько,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт,

кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх народаў

УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

У сярэдзіне XIX ст. па сваім гаспадарчым стане беларуска-літоўскія губерні займалі асобае месца ў складзе Расійскай імперыі: гэта быў рэгіён, на які моцна ўздзейнічалі ўплывы Захаду. Сітуацыя ў аграрным сектары эканомікі гэтай тэрыторыі мела больш агульных рыс з тагачаснай сельскай гаспадаркай Царства Польскага і прыбалтыйскіх губерняў, чым велікарускіх. Асноўным адрозненнем ад агульнарасійскай мадэлі стала захаванне і ўстойлівае развіццё тут буйных і сярэдніх памешчыцкіх гаспадарак. Зямля з'яўлялася асноўным сродкам сельскагаспадарчай вытворчасці. К часу адмены прыгону памешчыцкае землеўладанне ў краі было безраздзельна пануючым. Да 1861 г. памешчыкам пяці беларуска-літоўскіх губерняў належала 16 071,1 тыс. дзесяцін зямлі, або 66,8 % зямельнай плошчы. У той час як у цэлым па еўрапейскай частцы Расіі ўдзельная вага памешчыцкага землеўладання была значна ніжэй – 24,7 % [9, с. 67]. Таксама большасць сялян беларуска-літоўскіх губерняў належала менавіта памешчыкам, а не дзяржаве. Па матэрыялах 10-й рэвізіі 1857 г., колькасць памешчыцкіх сялян у краі складала 52,6 %, у той час як у цэлым па Расійскай імперыі – 36,3 % [12, с. 114].

Яшчэ адной эканамічнай асаблівасцю беларуска-літоўскіх зямель у параўнанні з карэннымі расійскімі губернямі была здача ў арэнду памешчыцкіх і казённых маёнткаў і фальваркаў мясцоваму дваранству і дзяржаўным чыноўнікам. Арэндныя дамовы заключаліся часцей за ўсё на тэрмін ад 3 да 12 гадоў. Пры слаба развітай прамысловасці сродкі, назапашаныя дзякуючы арэндзе, у большасці ішлі на набыццё зямлі [11, с. 209].

У беларуска-літоўскіх губернях на фоне абшчыннай Вялікаросіі нязвычайна і ненатуральна ўяўлялася практыка падворнай гаспадаркі і ўласнага землеўладання, што прыводзіла да дыферэнцыяцыі сялянства. Сярод